

УДК 343.195:316.442]:341

DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.94.4.4>

РЕФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ СУДУ ПРИСЯЖНИХ У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ

Макарова О.В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
ORCID: 0000-0002-0208-9737
e-mail: elena_k_v@ukr.net

Макарова О.В. Реформування інституту суду присяжних у контексті міжнародного досвіду.

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що суд присяжних виступає важливим механізмом реалізації принципів народовладдя; інституційною гарантією реалізації права на справедливий суд; забезпечує участь громадян у здійсненні правосуддя; сприяє відновленню довіри до судових органів; зміцненню соціальної єдності суспільства та легітимності правосуддя в умовах повоєнного відновлення України.

Сучасна модель суду присяжних в Україні, що функціонує на підставі положень Конституції України, Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про судову систему і статус суддів», є перехідною конструкцією, яка формально забезпечує участь громадян у здійсненні правосуддя, однак не надає їм вирішальної ролі у процесі ухвалення судового рішення, що призвело до реформування даного інституту.

Стаття присвячена аналізу концептуальних засад реформування чинної української моделі інституту суду присяжних у контексті міжнародного досвіду, зосереджена увага на основних характеристиках суду присяжних, робиться акцент на ролі суду присяжних у питанні зростання довіри до суду. Окремо досліджуються сучасні виклики інституту присяжних у різних типах правових систем з метою оптимізації й удосконалення української моделі суду присяжних в період повоєнного відновлення системи судочинства в Україні.

Суд присяжних є інститутом, який сприяє розвитку громадянської свідомості та відповідальності кожного за прийняття суспільно важливих рішень і участь у правосудді. У повоєнний період він може забезпечити більш об'єктивний розгляд справ, відновлення довіри до судових органів, зміцнення соціальної єдності та легітимності правосуддя в Україні.

Проведене дослідження дає змогу сформулювати такі висновки у контексті євроінтеграції: інститут суду присяжних є одним із функціональних інструментів, який забезпечує адаптацію національної системи судочинства до загальноєвропейських стандартів справедливості, неупередженості та незалежності суду, а також започатковує процес гармонізації законодавства з європейськими стандартами.

Слід зазначити, що чинна в Україні модель суду присяжних, яка передбачає здійснення судового розгляду колегією у складі двох професійних суддів та трьох присяжних, зазнає трансформації, відповідно до положень проекту Закону України «Про суд присяжних». Така трансформація спрямована на посилення незалежності суду присяжних, перегляд його кількісного та суб'єктного складу, розширення або уточнення переліку справ, у яких застосовується суд присяжних, а також удосконалення порядку його функціонування та фінансування.

У контексті зазначених трансформацій, з урахуванням міжнародного досвіду, доцільним є удосконалення порядку формування складу присяжних на засадах репрезентативності. Крім того, обґрунтованого нормативного закріплення потребує вимога мотивування відводів присяжних, а також встановлення належних гарантій їх безпеки, безпеки їхніх родичів і майна.

Ключові слова: суд присяжних, інститут присяжних, модель суду присяжних, Кримінальний процесуальний кодекс, кримінальне провадження, обвинувачення, правосуддя країн ЄС, суд присяжних Канади, дебати в нижній палаті парламенту Сполученого Королівства (Великої Британії), кримінальні суди департаментів Франції, Бельгії, безпекові гарантії присяжних.

Makarova O.V. Reform of the jury system in the context of international experience.

The relevance of the research topic is due by the fact that the jury trial serves as an important mechanism for the implementation of the principles of democracy; an institutional guarantee of the right to a fair trial; ensures citizens' participation in the administration of justice; contributes to restoring trust in judicial authorities; and strengthens social cohesion and the legitimacy of justice in the context of Ukraine's post-war recovery.

The modern model of the jury trial in Ukraine, functioning on the basis of the provisions of the Constitution of Ukraine, the Criminal Procedure Code of Ukraine, and the Law of Ukraine "On the Judiciary and the Status of Judges," is a transitional construction that formally ensures citizens' participation in the administration of justice; however, it does not grant them a decisive role in the decision-making process, which has led to the reform of this institution.

The article is devoted to the analysis of the conceptual foundations of reforming the current Ukrainian model of the jury institution in the context of international experience. It focuses on the main characteristics of jury trials and emphasizes their role in increasing public trust in the judiciary. Particular attention is paid to contemporary challenges facing the jury institution in different legal systems, with the aim of optimizing and improving the Ukrainian model of jury trials during the post-war restoration of the judicial system in Ukraine.

The jury trial is an institution that contributes to the development of civic awareness and individual responsibility for making socially significant decisions and participating in the administration of justice. In the post-war period, it can ensure a more objective consideration of cases, restore trust in judicial authorities, and strengthen social cohesion and the legitimacy of justice in Ukraine.

The conducted research makes it possible to formulate the following conclusions in the context of European integration: the jury institution is one of the functional instruments that ensures the adaptation of the national judicial system to common European standards of fairness, impartiality, and judicial independence, as well as initiates the process of harmonizing legislation with European standards.

It should be noted that the current model of the jury trial in Ukraine, which provides for adjudication by a panel consisting of two professional judges and three jurors, is undergoing transformation in accordance with the provisions of the draft Law of Ukraine "On Jury Trials." This transformation is aimed at strengthening the independence of the jury, revising its quantitative and subjective composition, expanding or clarifying the range of cases in which jury trials are applied, as well as improving the procedure for its functioning and financing.

In the context of these transformations, taking into account international experience, it is advisable to improve the procedure for forming jury panels on the basis of representativeness. In addition, the requirement to provide reasoned justification for challenges to jurors requires proper regulatory consolidation, as well as the establishment of adequate guarantees for the safety of jurors, their relatives, and their property.

Key words: jury trial, jury institution, model of jury trial, Criminal Procedure Code, criminal proceedings, prosecution, justice in EU countries, jury trial in Canada, debates in the lower house of the Parliament of the United Kingdom (Great Britain), criminal courts of the departments of France, Belgium, security guarantees for jurors.

Постановка проблеми. Тривала війна російської федерації проти України зумовила потребу проведення трансформаційних процесів у різних сферах життєдіяльності суспільства вже сьогодні, адже військові дії стали не лише випробуванням для системи безпеки і оборони країни, але й можливістю для проведення нових системних реформ суспільства і держави, інституційного оновлення та переосмислення функцій ключових державних інституцій, реформування органів влади, вдосконалення системи державного управління, процесів євроінтеграції тощо.

Сучасна реформа судової влади є важливою й актуальною та спрямована на гарантування права на справедливий суд, підвищення довіри суспільства до судової влади, зумовлена євроінтеграційними процесами, адаптацією чинного законодавства до стандартів ЄС, сприяє соціальній єдності суспільства та легітимності правосуддя в умовах повоєнного відновлення України.

Судова реформа в Україні, яка спрямована на становлення незалежності судової влади, – це не лише питання тривалих наукових і професійних дискусій, але, на думку Голови Вищої ради правосуддя Григорія Усика, – «фундамент правової системи, без якої неможливо говорити про довіру до правосуддя» [1].

Україна тривалий час перебуває в стані реформування судової системи та суміжних правових інститутів, декларуючи реформи щодо приведення сфери судочинства у відповідність із міжнародними, європейськими стандартами, – відзначає колишній Голова Верховного Суду України Ярослав Романюк. У цьому напрямку були й значні позитивні зрушення. Згадаймо хоча б відмову на початку 2000-х років від інституту процесуального нагляду вищих судів над дотриманням законності судами нижчих інстанцій та суттєве оновлення норм процесуальних кодексів. Проте варто визнати, що реалізація ініціатив реформування судової системи нерідко відповідала європейським стандартам більше за формою, ніж за змістом, здійснювалася копіюванням певних частин закордонних моделей без урахування особливостей національної правової та судової систем України. Зазначене призвело до того, що якість та ефективність функціонування існуючої зараз моделі судової системи перестали задовольняти очікування українського суспільства. Отож сфера судоустрою потребує глибинного реформування й ми маємо історичний шанс для його проведення та побудови якісно нової моделі судової системи України» [2].

З огляду на вищезазначене, можемо констатувати, що в юридичній науковій спільноті пошук шляхів реформування інституту суду присяжних крізь призму міжнародного досвіду, набуває особливої актуальності. Проведення подібних досліджень дасть можливість якісно оновити судову систему та сприятиме відновленню довіри до інституту судочинства, ствердження принципу народовладдя та реалізації євроінтеграційних прагнень.

Мета дослідження полягає в аналізі концептуальних засад реформування української моделі суду присяжних у контексті міжнародного досвіду та ролі інституту суду присяжних у забезпеченні справедливого судочинства та підвищенні довіри до судових органів.

Стан опрацювання проблематики. Актуальність теми обумовлює спектр джерельної бази дослідження, яке складається з нормативно-правової бази, позицій судових органів, політичних діячів, національних та зарубіжних науковців у галузі судоустрою та судочинства. Відзначимо низку наукових напрацювань, які стали основою нашого дослідження, а саме: дисертаційне дослідження Волоско І., щодо особливостей формування та діяльності суду присяжних, Жаровська І., Ковальчук В., які аналізують конституційно-правовий статус суду присяжних, Кравченко С., щодо питання довіри до суду, Липчанського М., щодо плану часткового вступу України, Липовська Н., Хожило І., які акцентують увагу на особливостях функціонування судів присяжних в системі публічного управління в Україні, Стеценко В., Мякота В., щодо особливостей судового розгляду кримінальних справ у суді присяжних, Горінов П., щодо адміністративно-правових механізмів забезпечення незалежності суддів як ключової гарантії функціонування судової влади в демократичній державі.

Дослідження канадських науковців, зокрема Хакхара Н. та Роуча К., спрямовані на питання легітимності судового процесу та діяльності присяжних у кримінальних справах у контексті справедливості для різних груп населення, зокрема для корінних громад тощо, дали можливість врахувати потенційні виклики для формування пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання суду присяжних в Україні.

Доцільним є аналіз офіційних законодавчих та урядових заходів у Франції, Бельгії, Великій Британії спрямованих на реформування суду присяжних у контексті загальної судової реформи. У роботі представлено результати дебатів, які пройшли в парламенті Великої Британії, де обговорювалися питання права на суд присяжних та дослідження науковців щодо з'ясування питання доцільності судів присяжних у Бельгії.

Подібні компаративістські дослідження дають можливість виокремити проблеми в країнах, де інститут присяжних має сталі традиції і запобігти їм під час формування національної моделі суду присяжних.

Виклад основного матеріалу. Україна активно розпочала реформування судової системи відповідно до міжнародних та європейських стандартів у галузі правосуддя, прагнучи закріпити в національному законодавстві якісно новий статус суду присяжних. В основу правового регулювання суду присяжних покладено конституційний принцип реалізації права на справедливий суд, що охоплює розгляд справи незалежним і неупередженим складом суду, незалежність, об'єктивність та законність формування складу суду, прозору та недискримінаційну процедуру відбору присяжних, гарантії їхнього захисту від будь-якого зовнішнього впливу, дотримання принципу рівності сторін тощо. Такий підхід дасть можливість реалізувати конституційні норми, згідно яких участь народу у здійсненні правосуддя розглядається як одна з форм реалізації принципу народного суверенітету.

Процес нормативно-правового регулювання суду присяжних триває з моменту прийняття Конституції України у 1996 році, де вперше на конституційному рівні було закріплено участь народу у здійсненні правосуддя. Якщо звернемось до норм Конституції України, то у ст. 124 закріплено, що правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. Народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних [3]. Поряд із тим, у ст. 127 закріплено, що «у визначених законом випадках правосуддя здійснюється за участю присяжних» [3]. Як бачимо, підхід, який початково сформульований у межах конституційного права, знайшов своє закріплення та реалізацію у кримінальному процесуальному праві, в окремих інститутах міжнародного публічного права, у теорії та практиці правосуддя й судоустрою, а також в інших галузях права.

Зазначимо, що суд присяжних в Україні діє доволі обмежено сьогодні через сукупність правових, інституційних і практичних факторів, а саме через безпекові і військові виклики, обмежену процедуру залучення присяжних до судочинства, процесуальні складності щодо процесуальної участі, мотиваційні чинники, кадрове забезпечення та фінансування тощо. Ця інституція діє відповідно до норм Кримінального процесуального кодексу України, а саме ст. 31 КПК України, де визначено склад суду, а саме: два судді та три присяжних, ст. 384 КПК України визначено право обвинуваченого на суд присяжних у справах, де можливе довічне позбавлення волі, у ст. 385, 386–391 КПК України [4] врегульований порядок виклику присяжних, процедуру розгляду справи, права та обов'язки присяжних, ухвалення рішення тощо. Проте, чинне правове регулювання зазнає змін після прийняття остаточної редакції Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [5], де врегульований статус присяжних, гарантії присяжних, порядок формування списків тощо.

З моменту конституційного закріплення і по сьогодні відбувається пошук оптимальної моделі суду присяжних. Вважаємо, що в березні 2025 року, коли Верховна Рада України проголосувала в першому читанні законопроект про запровадження в Україні суду присяжних [6], було остаточно закріплено базові підходи до української моделі суду присяжних. Майбутня українська модель суду присяжних матиме характер, наближений до англосаксонської моделі, за якою суд присяжних складатиметься з одного професійного судді та лави присяжних. Так, в проекті закону «Про суд присяжних» [6] в ст. 3 «Склад суду присяжних» передбачено, що «Суд присяжних складається з одного професійного судді і лави присяжних. Професійний суддя суду присяжних є процесуальним головуючим у судовому засіданні та не бере участі в прийнятті рішення Лавою присяжних по суті обвинувачення особи у вчиненні діяння, передбаченого Кримінальним кодексом України [5].

У законопроекті «Про суд присяжних» зазначено, що суд присяжних здійснює розгляд кримінальних проваджень у суді першої інстанції відповідно до норм кримінального процесуального законодавства, тому юрисдикцію цього суду визначаємо на підставі нині діючих положень Кримінального процесуального кодексу України, де у ст. 31, п. 3 сказано, що «кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів, а за клопотанням обвинуваченого – судом присяжних у складі двох суддів та трьох присяжних. Кримінальне провадження стосовно кількох обвинувачених розглядається судом присяжних стосовно всіх обвинувачених, якщо хоча б один з них заявив клопотання про такий розгляд» [4]. Зазначимо, що відповідно до чинного законодавства склад колегії відрізняється від того, який передбачено законопроектом «Про суд присяжних», тому остаточний склад буде затверджено після остаточного прийняття законопроекту, і відповідно, така розбіжність у складах присяжних буде усунена.

Загалом, можемо констатувати, що на присяжних покладається велика відповідальність у повоєнному відновленні судової системи судочинства, з огляду на запит суспільства на справедливий суд і справедливе правосуддя, адже «судова система, її автономія та незалежність суддів – важлива частина фундаменту, на якому тримається наша держава, її суверенітет і демократичний лад» [7].

Науковці підкреслюють, що запровадження інституту суду присяжних має особливе значення в умовах політичних, безпекових, реформаційних та ментальних запитів суспільства, а народова функція суду присяжних реалізується крізь призму наступних ключових характеристик з урахуванням воєнних викликів:

По-перше, участь громадян у колегії присяжних забезпечує представництво суспільних цінностей у процесі ухвалення судових рішень, що дозволяє враховувати моральні та етичні аспекти,

характерні для певної спільноти, сприяючи гармонізації судової системи відповідно до реальних потреб суспільства.

По-друге, суд присяжних є важливим інструментом захисту прав і свобод особи, оскільки громадяни, які виконують функції присяжних, не залежать від професійної судової системи та політичного впливу. Останнє, на думку Жаровської І. М., знижує ризик упередженості або політичного втручання у процес ухвалення рішень. Крім того, незалежність присяжних дозволяє їм оцінювати обставини справи об'єктивно, керуючись лише доказами та власним розумінням справедливості [8, с. 1].

По-третє, суд присяжних сприяє правовому просвітництву громадян та формуванню високого рівня правової культури. Виконуючи роль присяжного, громадяни знайомляться з юридичними процедурами, принципами права та функціонуванням судової системи, що підвищує їхню обізнаність про власні права та обов'язки [8, с. 1].

Суд присяжних позитивно впливає як на динаміку правової культури суспільства, так і на моральну культуру суспільства в цілому, що є особливо актуальною темою для розвитку цієї інституції в цілому. У цьому випадку ми погоджуємося, що «в українському суспільстві протягом різного періоду його розвитку чітко простежувався взаємозв'язок та взаємозалежність між моральною та правовою культурою, адже рівень правової культури, що проявляється у розумінні і повазі до таких державних інститутів як право, правосуддя, законності й правової відповідальності, одночасно є основою для моральної поведінки суб'єктів і навпаки [9].

У суді присяжних інтереси суспільства у формі громадського самоврядування і держави узгоджуються щодо правильної побудови правової держави. При такій взаємодії вирішуються питання безпеки і справедливості життя в державі. В інституті суду присяжних державний принцип поєднується з соціальним, оскільки діяльність присяжних ґрунтується на законі, але в той же час відповідає на питання не тільки закону, а й моралі [10].

Важливою ознакою інституту суду присяжних, на думку Ковальчук В., є легітимізація судової влади, яка полягає «у визнанні громадянами процедур формування та функціонування державної влади як справедливих, законних та доцільних. Це визнання призводить до готовності дотримуватися урядових постанов та рішень. Участь громадян слугує основою легітимності – або сприйняття справедливості – як окремих рішень, так і державних інституцій в цілому. Відповідно, легітимність судової влади стосується процесу прямої та опосередкованої участі громадськості у здійсненні правосуддя, що, у свою чергу, посилює легітимність судової системи. Суд присяжних є однією з ключових форм безпосередньої участі громадян у здійсненні правосуддя. У контексті сучасного конституційного розвитку суд присяжних відіграє життєво важливу роль у забезпеченні справедливості та прозорості судових процесів» [11, с. 98].

Легітимізація судової влади напряму пов'язана із довірою до суду, про що зазначають у відповідному професійному середовищі. Так, на думку Голови Верховного Суду України Кравченка С., «довіра до суду є одним із стовпів держави, а довіра до судді, який розглядає справу, – невіддільний елемент верховенства права. Якщо взяти за основу інформацію із ЗМІ, результати опитування, то «найпоширенішими є випадки проведення опитування громадян, коли на запитання про рівень довіри до органів влади, зокрема до суду, відповідають громадяни, які не мали досвіду участі в судових процесах, а в умовах відсутності такого досвіду вони керуються тим, що побачили, почули чи прочитали в медіа. За останніми такими опитуваннями, рівень недовіри до всіх органів влади, в тому числі до суду, становить 70 %. Однак, цього явно недостатньо для того, щоб формувати об'єктивну думку про систему правосуддя в державі та дійсний рівень довіри до суду» [12].

Підтвердженням вищевказаного є результати соціологічних досліджень, згідно яких ситуація з негативним ставленням до судових органів полягає в тому, що «оскільки більшість громадян не мають особистого досвіду спілкування з судами і визначають своє ставлення до судової системи на підставі чужого досвіду або інформації в ЗМІ, ставлення населення в цілому до судової системи є негативним, а рівень довіри є одним з найнижчих серед державних та соціальних інституцій. Проте рівень довіри громадян, які мають власний нещодавній досвід спілкування з судами, є значно вищим. Більше того, баланс довіри з боку цих громадян до судів та судової системи є позитивним, тобто число тих, хто довіряє судам, є вищим, ніж число тих, хто не довіряє» [13].

Загалом, інститут присяжних дасть можливість громадянам через безпосередню участь ознайомитись із судовою системою та змінити ставлення до системи судочинства, якісно піднявши рівень довіри до суду. Вважаємо, що якісно оновлений інститут суду присяжних в Україні, який

буде сформований українським суспільством, відобразатиме морально-емоційний стан суспільства, основні ціннісні орієнтири та характеристики, які на даний момент характерні для українського суспільства, такі як підвищений запит на справедливість та об'єктивність на тлі гучних корупційних скандалів, воєнних травм та безпекових викликів.

Подібні сподівання базуються на тому, що «суд присяжних не має певного постійного складу, а формується один раз на основі складного механізму відбору для розгляду конкретної справи. Суд присяжних як орган державної влади входить до складу єдиного державного апарату, визначеного системою органів державної влади країни. Відповідно до принципу поділу влади суд присяжних належить до судової гілки влади. Відмінність суду присяжних від інших судів в Україні полягає в тому, що одночасно зі здійсненням правосуддя суд присяжних виконує функції органу соціальної влади: функцію соціального контролю і соціалізації» [10].

Іншою характерною ознакою інституту суду присяжних є орієнтація на європейські стандарти та практику правосуддя ЄС. Проєвропейський розвиток та реформування судочинства в Україні через запровадження інституту суду присяжних, дасть можливість запровадити європейські стандарти справедливого правосуддя в умовах повоєнного відновлення України. Якщо звернутись до європейських стандартів у галузі судочинства - то основні їх орієнтири спрямовані на реалізацію принципу верховенства права, здійснення права на справедливий суд через підвищення ролі участі громадян у здійсненні правосуддя.

Основні стандарти в ЄС щодо статусу суду присяжних закладені в ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [14] та в статті 47 Хартії основних прав Європейського Союзу [15], що є особливо важливим для процесу подальшої адаптації національного законодавства до стандартів ЄС. В цих документах прослідковується чіткий європейський вектор, який базується на розумінні ст. 6 Право на справедливий суд Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [14], де сказано що «кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення» [14]. Отже, можемо зробити висновок, що інститут суду присяжних є одним з тих функціональних інструментів, що дає можливість національній системі судочинства адаптуватися до загальноєвропейських стандартів справедливості, неупередженості та незалежності суду.

Враховуючи проєвропейську орієнтацію та майбутню інтеграцію України до ЄС, доцільно проаналізувати основні тенденції та виклики функціонування інституту суду присяжних на прикладі країн, де він має відповідну практику застосування. Так, наприклад, у листопаді 2025 року в нижній палаті парламенту Сполученого Королівства (Великої Британії) пройшли дебати, присвячені проблемним питанням функціонування інституту суду присяжних. Ця дискусія носила політико-правовий характер і була спрямована на формування спільної позиції парламентаріїв щодо тематики можливого обмеження застосування суду присяжних щодо дрібних категорій справ, пошуку балансу між правом на суд присяжних і правом на справедливий суд у розумний строк в умовах системної кризи кримінального правосуддя.

Учасники дискусії визнають, що суди присяжних є «фундаментальними для системи правосуддя та для нашої демократії» [16], але в той же час під час дебатів було констатовано, що «країна заслуговує на суттєві реформи, які підтримують жертв, модернізацію та справедливість, забезпечують жертвам швидше правосуддя, на яке вони заслуговують, вирішуючи затримки у судових розглядах та забезпечуючи справедливе правосуддя. Відповідно, було прийнято рішення про поєднання структурної реформи та інвестицій в систему правосуддя, а саме посилення інвестицій в утримання судів, відкриття нових судів, залучення більше суддів, адвокатів та персоналу тощо, дасть можливість належним чином здійснювати право на справедливий суд у розумний строк [16].

Якщо звернутися до досвіду функціонування інституту присяжних у Канаді, то, на думку канадського дослідника – автора праці «Оцінка легітимності вироку канадського суду присяжних у кримінальних процесах», проблемою є «непрофесіональний характер присяжних, що викликає особливе занепокоєння, враховуючи постійно зростаючу складність кримінальних процесів. Більшість кримінальних процесів сьогодні містять докази, які можуть бути шкідливими для обвинуваченого – докази, які можуть змусити присяжних сумніватися в невинуватості обвинуваченого, навіть якщо вони не є прямим доказом вини» [17, с. 193]. Відповідно, обмеження щодо юридичної

освіти, на думку автора, має неконструктивний характер і сприяє необ'єктивному тлумаченню доказів у складних кримінальних справах.

Інший автор акцентує, що канадський досвід ускладнений специфікою врахування інтересів корінних народів (First Nations, Inuit, Métis) та їх представництвом в суді, а на практиці корінні громади часто стикаються з неоднаковим ставленням. До категорії подібних справ відноситься і практика використання до 2019 року безмотивованих відводів, якими тривалий час зловживали в системі канадського судочинства, обмежуючи інтереси корінного народу [18].

Подібні виклики щодо строків, розгляду, об'єктивності, юрисдикції обговорюються і у Франції, де діє змішана модель суду присяжних. У 2021 році прем'єр-міністр Франції та міністр юстиції подали до парламенту законопроект, спрямований на реформування певних аспектів французької судової системи та «відновлення довіри між громадянами та судовими інституціями» [19].

Дійсно, хоча Європейська конвенція з прав людини вимагає, щоб обвинувачені були вислухані в рамках справедливого судового розгляду «протягом розумного строку», французькі кримінальні суди мають значні затримки, і часто трапляються тривалі затримки між висуненням обвинувачень особам і завершенням їхніх судових розглядів: У 2015 році середня тривалість кримінального провадження у Франції становила 40,6 місяця [19].

В результаті дискусій у Франції частина тяжких кримінальних справ, які раніше слухалися судами присяжних (cours d'assises), тепер можуть розглядатися у кримінальних судах департаментів Франції без участі присяжних, що є елементом системної реформи судової моделі, спрямованої на скорочення строків і підвищення ефективності правосуддя та свідомо звужує класичну модель присяжних, не вважаючи це порушенням стандартів справедливості [19].

У свій час з подібними викликами зустрілась і Бельгія. Бельгійська прокуратура закликала до внесення поправки до Конституції, яка б дозволила обмежити використання судів присяжних. Проте, через складності конституційних вимог щодо зміни основного закону, подібна ініціатива так і не була реалізована. Відповідно, суд присяжних залишається чинним інститутом у бельгійській судовій системі, хоча дискусії щодо його реформування продовжуються.

Судові розгляди за участю присяжних у Бельгії обмежуються найсерйознішими звинуваченнями, включаючи вбивство та тероризм, і навіть тоді проводяться лише рідко. Згідно зі ст. 150 Конституції, це також єдиний орган, відповідальний за політичні злочини та правопорушення, пов'язані з пресою. Цей процес вважається надзвичайно дорогим і тривалим, з тривалим часом між висуненням звинувачення та судовим розглядом. Крім того, кінцеві результати щодо вироків та покарань часто є предметом суперечок [20].

Питання вимог до професійної компетентності та правової культури претендентів на присяжних, на нашу думку, потребує окремого наукового дослідження. З огляду на те, що окремі справи за участю присяжних характеризуються підвищеною правовою складністю, недостатній рівень базових знань у сфері юридичних понять і конструкцій може впливати на повноту сприйняття матеріалів справи та процес оцінки доказів. У цьому контексті заслуговує уваги позиція дослідників щодо підвищення рівня правової культури та правосвідомості суспільства, зокрема майбутніх присяжних «через запровадження програм та ініціатив, спрямованих на підвищення рівня правової культури серед громадян, розвиток навичок роботи з правовими текстами та документами, що сприятиме більш ефективній участі присяжних у судочинстві [21, 22].

Сучасна модель суду присяжних в Україні, яка діє на підставі положень Конституції України, Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про судоустрій і статус судів» є перехідною конструкцією, яка формально забезпечує участь громадян у здійсненні правосуддя, проте не надає їм вирішальної ролі у процесі ухвалення судового рішення, тому в процесі реформування вона буде якісно і змістовно вдосконалена, про що говорять фахівці і свідчать відповідні законопроекти.

Верховна Рада України 5 грудня 2025 року прийняла за основу, а саме у першому читанні проєкт Закону України «Про суд присяжних» у якому досить детально розроблені обов'язки та повноваження присяжних, форми і методи відбору присяжних та їх участі у судовому процесі. Проте, окремі питання, на думку низки вчених, не висвітлені. Зазначені питання стосуються віку присяжних, окремих аспектів відбору присяжних, а також питань забезпечення безпеки присяжних та близьких родичів і майна [23].

Відзначимо, що запровадження суду присяжних є значним навантаженням для держави, тому питання фінансування є одним із найбільш складних питань у системі організаційно-правових заходів

щодо запровадження суду присяжних і потребує особливої уваги на рівні державної влади та міжнародних організацій, які здійснюють фінансову й експертну підтримку судової реформи в Україні.

Висновки. Сьогодні суд присяжних перебуває на кінцевій стадії свого наукового обговорення, законодавчого реформування та вдосконалення. На підставі проведеного дослідження можемо констатувати, що чинна модель суду присяжних в Україні функціонує на підставі положень Конституції України, Кримінального процесуального кодексу України, Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Ця модель є перехідною конструкцією, яка формально забезпечує участь громадян у здійсненні правосуддя, однак не надає їм вирішальної ролі у процесі ухвалення судового рішення, що призвело до реформування даного інституту.

Суд присяжних в Україні діє доволі обмежено через сукупність правових, інституційних і практичних факторів, а саме через безпекові і військові виклики, обмежену процедуру залучення присяжних до судочинства, процесуальні складності щодо процесуальної участі, мотиваційні чинники, кадрове забезпечення та фінансування тощо.

Діюча модель не повною мірою відповідає класичним стандартам інституту суду присяжних, сформованим у країнах із розвинутою правовою традицією, зокрема щодо незалежності присяжних, їх автономності у встановленні фактичних обставин справи та відокремлення функцій судді і журі, що знижує рівень реалізації принципу безпосередньої участі народу у здійсненні правосуддя. Зазначимо, що інститут суду присяжних є одним з тих функціональних інструментів, що дає можливість адаптувати національну систему судочинства до загальноєвропейських стандартів справедливості, неупередженості та незалежності судової системи, що є одним із векторів євроінтеграції.

Відзначимо, що наше дослідження привертає увагу до інституту суду присяжних як одного із ключових чинників підвищення довіри до судової системи, акцентуючи на важливій ролі цієї інституції у період повоєнного відновлення системи судочинства, а тому врахування досвіду функціонування даної інституції в країнах ЄС, англо-американської моделі має велике значення для реформування інституту присяжних в Україні.

Можна зробити висновок, що визнаючи право на суд присяжних як інституційну гарантію реалізації права на справедливий суд, держави як англосаксонської, так і романо-германської правових систем мають схожі проблеми функціонального характеру. Серед них – процесуальні затримки, значне фінансове навантаження на судову систему, відсутність ефективних механізмів реагування на окремі проблеми, труднощі з об'єктивною оцінкою складних справ, а також питання необґрунтованих відводів.

Вважаємо, що формування суду присяжних в Україні має здійснюватися за прозорими та об'єктивними процедурами з урахуванням трансформаційних процесів, міжнародного досвіду на засадах репрезентативності. Крім того, обґрунтованого нормативного закріплення потребує вимога мотивування відводів присяжних, а також встановлення належних гарантій їх безпеки, безпеки їхніх родичів і майна.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Усик Г. Незалежність судової влади – фундамент правової системи, без якої неможливо говорити про довіру до правосуддя. 2025. URL: <https://ck.court.gov.ua/tu24/pres-centr/news/1906972/> (дата звернення: 20.02.2026).
2. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. 2015. 708 с. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/eu_standarts_book_web-1.pdf (дата звернення: 20.02.2026).
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.02.2026).
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 20.02.2026).
5. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 20.02.2026).
6. Про суд присяжних: Проект Закону від 14.07.2020 № 3843. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69465 (дата звернення: 20.02.2026).
7. Горінов П.В. Адміністративно-правове регулювання гарантій незалежності суддів: принципи, процедури та стандарти: монографія. Київ: Державний університет імені Михайла Драгоманова, 2024. 287 с.

8. Жаровська І.М. Суд присяжних як форма народовладдя: конституційно-правовий вимір. *Академічні візії*. 2024. № 35. С. 1–6. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14513630>.
9. Драпушко Р. Г., Горінов П. В. Сучасні виклики і загрози правової культури молоді. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 4. С. 18–22. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.04.3>.
10. Липовська Н., Хожило І. Особливості функціонування судів присяжних в системі публічного управління в Україні. *Public Administration and Regional Development*. 2023. № 21. С. 868–886. DOI: [10.34132/pard2023.21.12](https://doi.org/10.34132/pard2023.21.12).
11. Ковальчук В. Суд присяжних як форма безпосередньої демократії в Україні: виклики та перспективи його становлення. *Конституційно-правові академічні студії*. 2025. № 1. С. 98–107. DOI: <https://doi.org/10.24144/2663-5399.2025.1.12>.
12. Кравченко С. Довіра до суду: важливі міркування, які ґрунтуються на фактах. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1775192/> (дата звернення: 20.02.2026).
13. Центр Разумкова. Ставлення громадян України до судової системи: звіт за результатами дослідження. URL: <https://rm.coe.int/zvitsud2020/1680a0c2d7> (дата звернення: 20.02.2026).
14. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 20.02.2026).
15. Хартія основних прав Європейського Союзу. URL: <https://www.asser.nl/media/798224/hartiya-osnovnyh-prav-yeuropejskogo-soyuzu-2.pdf> (дата звернення: 20.02.2026).
16. UK Parliament. Right to Trial by Jury. Vol. 776: debated on 27 November 2025. URL: <https://hansard.parliament.uk/commons/2025-11-27/debates/14A1482E-EC3A-49BD-A514-1418F59CB74D/RightToTrialByJury> (дата звернення: 20.02.2026).
17. Khakhar N. “Reviewing Our Peers”: Evaluating the Legitimacy of the Canadian Jury Verdict in Criminal Trials. *University of Toronto Faculty of Law Review*. 2022. Vol. 80, No. 1. P. 42. URL: <https://static1.squarespace.com/static/5d58a0fc8c20010001ebc644/t/668ada733cae4756d-34f9a72/1720375944846/Volume+81%2C+Issue+2-Khakhar.pdf> (дата звернення: 20.02.2026).
18. Roach K. *Canadian Justice, Indigenous Injustice: The Gerald Stanley and Colten Boushie Case*. Montreal; Kingston: McGill-Queen’s University Press, 2019. p. 307.
19. France: Government Initiates Judicial Reforms. URL: <https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2021-05-25/france-government-initiates-judicial-reforms/> (дата звернення: 20.02.2026).
20. Hope A. Prosecutors call for an end to jury trials. 2019. URL: <https://www.brusselstimes.com/59125/prosecutors-call-for-an-end-to-jury-trials> (дата звернення: 20.02.2026).
21. Горінов П.В. Міжнародні стандарти формування корпусу суддів як основа вдосконалення гарантій незалежності суду та суддів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 6. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-7/4>.
22. Якимець С.С., Горінов П. В. Реформування суду присяжних в Україні: теоретичні підходи та практичні виклики на основі досвіду США. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 7. С. 476–480. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-7/113>.
23. Муравйов К.В., Заросило В. О., Вацюк В. О. Формування та організація діяльності суду присяжних в Україні на сучасному етапі реформування судової системи. *Право та державне управління*. 2025. № 1. С. 317–323. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2025.1.44>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 27.03.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 23.04.2026

Дата публікації: 10.05.2026

© Макарова О.В., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0